

DUHAJOVEJ JABLONKA, workshop, na ktorom sa stretávajú žiaci základných a stredných škôl regiónu Považie. Je zameraný na rozvoj ich umeleckého nadania. Účastníci pracujú vo viacerých dielňach (výtvarná, drotárska, rezbárska, fotografická, divadelná, počítačová, a pod.)

Každoročne sa koná v Lazoch pod Makytou, pri príležitosti výročia narodenia výtvarnej umelkyne a osvetovej pracovníčky, rodáčky z Lazov pod Makytou Želmíry Duchajovej – Švehlovej, prvej slovenskej maliarky s akademickým vzdelaním, pôvodne kantorky a učiteľky v Lazoch pod Makytou.

Organizátormi podujatia sú Občianske združenie Prameň spod Makyty, Považské osvetové stredisko v Považskej Bystrici v pôsobnosti TSK, ZŠ s MŠ Lazy pod Makytou, obec Lazy pod Makytou, Evanjelický cirkevný zbor Lazy pod Makytou, Naša dolina n.o.

ŽELMÍRA DUCHAJOVÁ-ŠVEHLOVÁ

sa narodila v máji, v roku 1880 ako dcéra evanjelického farára v Lazoch pod Makytou. Možno práve na týchto miestach sa neskôr ako mladá žena prechádzala a vychutnávala si atmosféru tunajšej krajiny, hľadiac striedavo na vežu kostola a na zelené hory, počúvajúc ako tečie blízky potôčik, ako spievajú vtáky, obdivujúc rozkvitnuté jablone. Možno práve na týchto miestach uvažovala nad tým, či urobiť ten zásadný krok. Vzdať sa svojej funkcie učiteľky a kantorky v tunajšom zbore, opustiť to, čo jej je dobre známe a odísť na štúdiá do Nemecka napriek tomu, že ju môže napokon čakať neúspech. Čo ak nie je dosť talentovaná? Čo ak na to nemá? A čo na to všetko vôbec povedia rodičia?

Stredná Európa na prelome 19. a 20. storočia nepriala úsiliam o práva žien a už vôbec nie ich umeleckým aspiráciám. Vzdelanie u ženy sa síce cenilo, no iba v určitom rámci. Dievčatá zo zámožnejších rodín smerovali zo základných škôl na rôzne gazdinské či pestúnske školy, za dosť odvážnu voľbu sa považovali v tom čase ešte aj učiteľské ústavy. Ten bratislavský ukončila aj Želmíra, vtedy ešte len Švehlová. Následne pracovala od roku 1899 v tunajšej škole, kde sa venovala deťom a kantorským povinnostiam do roku 1913, kedy požiadala o prepustenie. Srdce a talent ju stále ťahali k maľovaniu.

Z rôznych archívnych dokladov, listov a spomienok v náznakoch vyplýva, že rodina ju v jej umeleckých snahách napokon značne podporila. Možnosť študovať v Nemecku získala vďaka kontaktom svojho otca, syna slovenského národovca a martinského mešťanostu Andreja Švehlu, ktorý sa okrem iného zaslúžil o zorganizovanie Memorandového zhromaždenia v roku 1861. Z matkinej strany tu zas boli národní buditeľia z meruôsmych rokov, spomínaní ako spolubojovníci Jozefa Miloslava Hurbana. V rámci slovenských pomerov to znamenalo veľa, rovnako ako ukončené štúdiá na učiteľskom ústave v Bratislave koncom 19. storočia. Štúdium na umeleckých školách v Nemecku bolo pre Slovenku tej doby skutočne výnimočným, rovnako ako jej neskoršie cesty za umením po celej Európe. Publikované poznatky z jej ciest sú vzácnym svedectvom vzdelanej a rozhladenej ženy, ktorá pomocou rodinného zázemia a vlastnou iniciatívou vykročila v období vrcholiacej maďarizácie na začiatku 20. storočia ďaleko za horizont bežných možností žien slovenskej národnosti v Rakúsku-Uhorsku.

Napokon strávila štyri letá štúdiom na Umeleckej škole spolku umelkyn v Berlíne a neskôr Dámskej akadémii v Mníchove. Nemecké ženy už od polovice 19. storočia zakladali ženské spolky aj v oblasti výtvarného umenia. Učilo sa nielen kreslenie a modelovanie, ale aj fotografovanie tak, aby si ženy mohli zarábať na živobytie, hoci boli stále označované ako tie, ktoré nemajú nadanie na voľné umenie, iba pre umenia dekoratívne. Zdôrazňovalo sa, že ak by žena robila voľné umenia, bola by neženská. Postupne však ženy získali štátnu podporu v oblasti umeleckých remesiel

a ako učiteľky kreslenia. Tak napokon aj Želmíra v omnoho ťažších podmienkach rodiacej sa československej republiky, začala pracovať ako učiteľka kreslenia v Martine. V roku 1919 vstúpila do Spolku slovenských umelcov ako prvá žena, práve preto vystavovala len sporadicky. S manželom nemali deti, a tak svoj život naplno nasmerovala k umeniu a spoločenskému a osvetovému pôsobeniu – redigovala a prispievala do časopisu nášho najstaršieho ženského spolku Živena a bola aktívna i v organizáciách Československý červený kríž a miestna Matica slovenská.

Práve v svojom najproduktívnejšom období v dvadsiatych až tridsiatych rokoch minulého storočia vznikol jej najreprezentatívnejší obraz Rozkvitnuté jablone. S týmto motívom sa stretávame aj u mnohých maliarov svetového mena.

Ešte ako dievča si všimla nalomený konárik a načrtla ho. Otcova pochvala urobila veľa a Želka sa k tomuto námetu neprestala vracat'. Rozkvitnuté jablone namalovala síce už ako vydatá žena v Martine, ďaleko od Lazov, no je možné, že práve na základe skíc a spomienok na rodné Lazy. V tom čase svet prechádzal turbulentnými zmenami, preto v umení už vládli celkom odlišné smery, no jemný, pomínuteľný zážitok okamihu vlastný impresionizmu zostal blízky citlivej ženskej duši našej maliarky.

Napriek neexistencii výtvarnej akadémie v našom regióne sa stala prvou ženou, ktorá dostala formálne umelecké vzdelanie a počas svojho života sa k maľovaniu neustále vracala, hoci nešlo o systematickú tvorbu. Umelecká tvorba u žien medzi slovenskými umelcami počas celého Želmírinho života v prvom rade chápaná ako ušľachtilá zábava. Našli sa však aj výnimky. Janko Alexy, jej dobrý priateľ, napokon bol ochotný pomôcť s usporiadaním výstavy v Bratislave v roku 1941. Pri otvorení Želmíra Duchajová-Švehlová, v tom čase už šesťdesiatročná dáma, nenápadne, ale mierne ironicky poďakovala „dobroprajným kolegom za ich láskavé povzbudenie a podporu, s ktorou mali prísť o dvadsať rokov prv.“

Hoci sa Želmíre Duchajovej-Švehlovej nedostalo adekvátneho ocenenia za jej života, a napriek tomu, že aj dnes jej meno málokomu niečo hovorí, jej dielo zostáva nesmierne dôležitým pre slovenské umenie.

Lazan

Pri káve

Sediaca v záhrade

Kvitnúce jablone